

Сватання

Янко Єсенський

Новела

Переклад: Ганна Пашко

"Дівці заміж вийти — наче вмерти", — мовиться в прислів'ї. Прислів'я взагалі перебирають міри, а саме в цьому — правди ані на копійку. Коли б це була правда, то не липли б дівки до хлопців, мов ті мухи до меду. Тільки-но стануть на порі, одразу ж починають гадати про судженого. Від них тільки й чути: "Ой, я не вийду заміж! Ой, навіщо це мені? Дівчині ліпше, ніж молодиці". А що бачимо насправді? На Ондрея ллють оливу. Навіщо б то? Варять галушки з папірцями. Навіщо б то? Від Люції аж до Різдва щоранку натщесерце гризуть яблука. Якого дідька? Візьмуть оберемок оцупків і рахують — чіт чи лишка? Га? Де ж пак це смерть! Кожна тільки й прагне: "Коли б то я щонайшвидше так умерла".

Куди доньки, туди й батьки. Хто-хто, а вони, мабуть, повинні були б оберігати дочок од видимої загибелі. То що ж, оберігають? Дідька лисого вони оберігають. Страх як бояться, коли б то вони в них на шиї не лишилися, кваплять, аби їхні доньки зависли на шиї у першого-ліпшого, в того, хто багатий та молодий, показний та пристойний, з порядної родини. Начеплять на дочок усіляких брязкалець, стрічок, скелець, що аж сяють на сонці, аби тільки їхні донечки сподобалися будь-кому, аби тільки зникли з очей з усіма турботами про їхнє ганчір'я. У неділю тричі ганяють їх до костьолу, а в будень — щонайменше двічі, аби тільки весь час були на виду в людей. А що вже танці! Вдома світлицю стільки разів не підметуть, скільки танцювальну залу "При місяці", ту, що на майдані.

Я не тому кажу, що заздрю їм. Просто мене дратує, коли патякають про смерть. Гарна смерть! Ні, мене, старого горобця, на полові не зловиш.

Зузка Бірешова, як на мій погляд, була винятком. Вона повдовіла, дітей не мала й пішла в найми до книгаря Мирзака з Горішньої вулиці. Мовляв, скуштувала заміжжя, та й годі, сита по саму зав'язку. Проте з її вигляду не можна було сказати, що вона повстала з мерлих або ж зіскочила з мар. Вона куди більше скидалася на троянду, яку прищепили минулої весни до молодії, гнучкої гілки шипшини: так квітло красою її обличчя і такий гнучкий стан вона мала. Такої, як вона, доброї наймички в місті не було. Не на докір іншим, але заради правди скажу: коли в неділю вона поверталася з костьолу, то майже всі перехожі дивилися вслід їй. Звичке вона ходила запнена чорною шовковою хусткою, у темно-голубій сатиновій спідниці й чорній оксамитній кофтинці, з чотками, молитовником та білим носовичком у руках. У будні вона була ще краща. Коли Зузка обертала залізне колодязне колесо навпроти Мікулашевої кузні, її коротка біла спідниця маяла, гнучкий стан нахилився, білі ноги блискали, наче вода проти сонця. Постоїть, поки набере води до відер, а тоді нахилиться, візьме їх і, випроставшись, квапиться додому. Рівно, не розплескуючи, несли воду У відрах її міцні,

дужі, засмагли руки. І в цей час вона не роззиралася довкола, наче та сорока, не ставила відер біля перших-ліпших воріт, аби поплескати язиком з машталірами.

Та й робітниця вона була на славу. Господині заздрили Мирзаковій на це восьме чудо світу. Якій іншій треба ранком цілісіньку годину дзвонити над вухом, аби, нарешті, очі пролупила та хропти перестала. Зузка встає вдосвіта. А як заходиться поратися по хаті, то аж у очах мигтить. Спідниця ще в кухні, а голова вже в пивниці, або навпаки. Однією рукою кладе віника в сінях, а другою — знімає молоко з плити у кухні. Вхопить хазяїнового чобота — аж глядь, тієї ж хвилини приготувала сніданок і вже несе його разом із чоботями. Та яка це наймичка заглядає на піч, дереться драбиною на шафу, плазує на животі, аби зазирнути під ліжко й вимести сміття? Жодна, крім Зузки. А Зузка ще й хазяйку порядкувати навчить.

І пані Мирзакова була задоволена Зузкою. Єдине тільки турбувало її — вона не раз казала Зузці:

— Добре, люба Зузко, добре. Та що я робитиму, коли ти в мене вийдеш заміж?

Зузка сміялася:

— Боронь боже, пані, ніколи. Краще я дам собі руку на відруб!

— Таке кажеш.

— Їй-бо, пані.

Пані заспокоювалася. Зузка дотримувала своєї обіцянки. Було два претенденти на Зузчину руку. Першого вона швидко спекалася. Відкараскатися від другого — вдівця з п'ятьма дітьми — виявилось, не так уже й просто. Він-бо мав міцне господарство, і його домагання ревно підтримувала Зузчина рідня. Це був Бецко з Рубінового, того ж села, звідки й Зузка. В нього померла наглою смертю жінка. Що тут удієш? Бог дав, бог забрав. Але в хаті бракувало жінки — адже лишилися діти, господарство, худоба. Про все треба подбати. Наймати когось — дуже дорого, та й хіба годиться довіряти майно чужій людині? Тут урве, там урве, то тій рідні підкине, то тій, себе не скривдить — і незабаром усе розтягне. А в господаря не тисяча очей. Найліпше — то одружитися.

Бецко бідкався перед сусідкою Улею.

— То що ж, — відповіла Уля, — одружіться.

— Хто піде за мене, вдівця з п'ятьма дітьми? — зітхнув Бецко. а сам був потішений, що Уля також радить одружитися. Отже, виходить, нічого неможливого тут нема.

— То й що, що вдовець?.. Самого тільки нив'я "Біля Пажиті" дванадцять десятин. З дітьми?.. А "Крилата", "Ялиник". "Вишняки" — чий? Діти не завада, коли є земля. Зуза Бірешова піде напевно. Бездітна вдова і має відкладених п'ятсот гульденів.

Розумно казала сусідка. Земля — землею, але ж дівчата неохоче віддаються за вдівців, а вдовиць не часто беруть парубки. Хто ж залишається вдовам? Удівці... Та ще й п'ятсот гульденів роблять удову ліпшою за будь-яку дівку. Готівку цінують удівці... Можна буде одразу ж і прикупити чого-небудь. Господарство зросте.

— Воно-то було б непогано, — пробурмотів Бецко і ворухнув вусами, ніби скуштував паленки.

Нахилившись до Улі, він щось шепнув їй. Уля

кивнула.

Узявши з собою Зузчину сестру Марину, бідну наймичку, Уля подалася до Зузки.

Зузка саме мила посуд після обіду. Миттю витерла руки. Обмахнула фартухом стільці й посадила гостей.

— З чим завітали? — запитала вона, знову брязкаючи тарілками в теплій воді й розкладаючи їх по плиті.

— Та оце прийшли сватати тебе. Може, кажу, заміж вийшла б, — почала Уля спроквола.

— Жених неабиякий, — додала Марина.

— Та хай би він хоч який був, не піду я.

— Чотири восьмини землі, — наполягала Уля.

— Хай би хоч скільки мав.

— Три корови, — набивала ціну Марина.

— Двійко коней... Та це Бецко, коли хочеш знати, — випалила Уля, аби Марина не випередила її, хоч Зузка й не питала, про кого йдеться.

— Бецко! — ойкнула Зузка й, затуливши обличчя рукою, засміялася. — Таж у нього п'ятеро дітей. Годі-бо вам, — і воліючи показати, що все це анітрішечки її не цікавить, заходилася витирати сухою шматиною вимиті тарілки. Потім вона запитала в Марини, як ся має батько, аби тільки знову не зайшла мова про Бецка.

Уля з Мариною пішли напринджені. Випроводивши їх і зачинивши за ними двері, Зузка знову голосно засміялася. Потім прибрала посуд, підійшла до вікна й подивилась у садок. А коли завітала кухню, то вже наспівувала й при цьому думала, що й справді не вийде заміж. Хіба ж то їй кортить гарувати зрання до світання... Корови, нива та дітей п'ятеро, може, й ще знайдуться діти... А тут роботи не дуже багато. І заробіток є, і дарунки, і їсти є що. Хазяйка добра. Не скупа. Їж скільки заманеться. Хліб у буфеті. Хочеш — відкрай скільки треба... Коли ярмарок, то платня окрема. А коли поїдуть куди-небудь, то завжди привезуть гостинця. На Різдво вона дістає вбрання, та й гості завжди віддячують за послуги... То з якого побиту їй виходити заміж?

Наступної неділі знову прийшла Уля з тією ж самою Зузчиною сестрою. Зузка не піддавалася.

— Та невже ж ти довіку слугуватимеш у чужих? Куди ліпше бути господинею у власному домі, — наполягала Уля. — Хто ти зараз? Наймичка.

— Рідним допоможеш, — не гаяла часу й Марина, — від такого господарства і нам яка дещиця перепаде.

Ніщо не впливало.

— Навіщо він мені потрібен, навіщо він мені потрібен? — відказувала Зузка на всі умовляння.

Вони знову пішли ні з чим, іще дужче розгнівані.

За тиждень Зузка одержала аж три листи. Від Марини, від меншої сестри Анни та від батька. Батьків лист був украй суворий і погрожував, що, мовляв, як не вийдеш за Бецка, то додому й не повертайся.

Зузка тільки плечима стонула:

— То й гаразд!

Пані Мирзакова, зачувши про сватання, одразу ж підвищила їй платню на цілий гульден, аби тільки Зузка не здумала виходити заміж. Чорною фарбою змалювала вона життя селянки, яка змушена гарувати, як віл, та ще й заради чужих дітей. Буде Зузка тільки мачухою та ще більше служницею, аніж у неї. Зузка заспокоїла хазяйку. Вона заміжжя й на думці не має.

Уля в свою чергу гризла голову Бецкові, що діла не буде, поки він не перепише на Зузчине ім'я яку-небудь ділянку землі. Можливо, в такий спосіб її швидше умовиш. Бецко вагався, але таки погодився.

І ось у неділю, пополудні, до Зузки знову завітали гості. Прийшли Уля, Марина, Анна та батько. Зузка навіть не знала, де розмістити таку юрму. Мову повела Уля, решта тільки коли-не-коли докидали слівце.

— Він запише на тебе "Крилату", — повідомила Уля, вимахуючи кощавими чорними руками. — Будеш панією.

— Як даси згоду, одразу ж підете до нотаря, — додала Марина.

— Гарна ділянка, — забурмотів батько, киваючи головою; він мав довге намашене волосся й товсті синюваті губи.

— Я вже не знаю, Зузко, чого ти комизишся, — зацокотіла молодша сестра Анна, засмагла й ластата, котру теж видали заміж не дуже щасливо.

— Розбагатієш, навіть пальцем не ворухнувши, — вела своєї Уля. — Печені голуби самі летять до губи. Діти не будуть тобі тягарем. Найстаршій уже чотирнадцять. Вона й догляне, й допоможе тобі в усьому.

— Еге, що й казати, "Крилата" — гарна ділянка, — торочив своєї батько, розглядаючи чоботи й сколупуючи багнюку, що засохла на халявах.

— Та ще й задурно, просто як з неба впало, — вторувала Марина.

Анна обурено скинула головою, ніби хотіла сказати: коли будеш комизитися, — ремствуй сама на себе.

— Ти, Зузко, повинна й про рідню подбати, — розмірковувала Уля.

— Вона завжди тільки про себе, — шпигнула Марина.

— Стривай лишень, — урвала її Уля.

— Аби тільки їй було добре, — не втрималася й Анна.

— Якщо відмовишся, то до нас навіть і не потикайся, — знову пригрозив батько й підвівся з лави, ладнаючись іти. Так вони й пішли собі, тепер уже до краю розгнівані.

Зузка не піддалася. Тяжко зітхнула, коли гості пішли. Сумна, сіла біля віконця й задумалася, втупивши очі в покришку казана, що стояв на плиті. Начищена мідь яскраво горіла в промінні призахідного сонця.

Отака-то була Зузка, і мені здавалося, як я вже казав, що вона буде винятком серед дівчат та бездітних удів. Я ладен був з радістю впевнитися, що нема приповідки без правди, що є в прислів'ях золоте зерно істини, яке дає свій паросток. Аж тут — маєш! Що сталося за місяць? Зузка таки вийшла заміж, хоч заміжжя й порівнюють зі смертю.

Як же це сталося?

Знову прийшла Уля — цього разу з Бецком.

Зузка, тиха, покірлива, посадовила гостей і допитливо поглянула на Улю, ніби чогось боялася. Бецко всміхався, позираючи то на Улю, то на Зузку, підкручував вус та щохвилі переставляв ноги. То праву покладе на ліву, то ліву на праву. Наваксовані чоботи блищали, як його масне обличчя. З вигляду він мав щонайбільше років сорок. Чоло без жодної зморшки, тільки в кутиках очей можна було помітити павутиння зморщечок.

— Зузо, — поважно, притлумленим голосом почала Уля, — ми ще раз прийшли, але це вже востаннє. Адже ти не якась така шелихвістка. — Вона відкашлялася й показала на Бецка. — Дивися сама, крім "Крилатої", пан Бецко дає тобі ще сто гульденів, які ти хоч зараз можеш покласти в банк, коли даси згоду... Поталанило тобі... Не відвертайся від свого талану! Загубиш — не повернеш. Ти зараз бідна, а станеш багатійкою...

Зузка похнюпила голову. Сотня майнула в її свідомості раз, удруге. Та так і застрягла там. Потім до неї долучилася ще й "Крилата". І тут же в Зузчиній уяві постали свині, корови, коні — і все це рохкало, мукало, іржало. А тут іще Уля не вгавала:

— Погоджуйся, погоджуйся!

Такої веремії навіть ангел не витримав би, не те що Зузка. І раптом виразно пролунав Зузчин голос:

— Хай відрахує!

Мовила вона це зовсім тихо, чи то сама собі, чи то комусь на подвір'ї, бо одвернулася до вікна. Затулила обличчя фартухом і не дивлячись, чекала, аж поки почула, що Бецко відраховує зіжмакані банкноти, розкладаючи їх на плиті і щось мугикаючи собі під ніс. Уля стежила за його рухами, склавши руки на животі й кліпаючи маленькими очицями. Зузка теж, нарешті, зиркнула скоса, і, коли Бецко вимовив "сто", вона, ще не дивлячись женихові у вічі, поклала свою руку в його простягнену правицю й прошепотіла:

— Хай буде воля божа!